

Kâbe'nin İçinde ve Üzerinde Namaz Kılma ile İlgili Rivayetler Üzerine Bir İnceleme*

Mustafa Karabacak¹

Öz

Kâbe, yeryüzünde kurulan ilk mâbeddir. Kâbe aynı zamanda namaz için kible; hac için ise etrafında tavâfın yapıldığı mekândır. Kiblenin namazda olduğu gibi hac ve umrede tavâfın merkezinde olması Kâbe'nin içine girilip orada namaz kılınması Müslümanlarda orayı ziyaret ve ibadet etme isteği oluşturmuştur. Bir başka etken de Kâbe'nin namaz için merkez olması ve içinde kılınacak namazdan elde edilecek sevabın fazla olacağı inancıdır. Bu makalede Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içine girip girmediği şayet girdi ise ne zaman girdiği ve içeride namaz kılıp kılmadığı ile ilgili rivayetler araştırmaya dâhil edilmiştir. Makalede araştırılacak bir başka konu ise bütün yeryüzü Muhammed Ümmetine mescid kılınmasına rağmen bazı rivayetlerde namaz kılmanın yasaklandığı yerlerden bahsedilmektedir. Namaz kılmanın yasak olduğu yedi yerden birinin de Kâbe'nin üzeri olduğu belirtilmiştir. Çalışmada değerlendirilecek bir başka konu da Kâbe'nin üzerinde namaz kılmayı yasaklayan rivayetlerdir. Söz konusu rivayetler hadis tekniği bakımından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kâbe, Beytullah, Namaz, Hz. Peygamber.

Karabacak, Mustafa. (2023). "Kâbe'nin İçinde ve Üzerinde Namaz Kılma ile İlgili Rivayetler Üzerine Bir İnceleme". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 7/2 (2023), 172-192.
. <https://doi.org/10.32711/tiad.1230519>

Geliş Tarihi	06.01.2023
Kabul Tarihi	15.05.2023
Yayın Tarihi	01.07.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı, Konya, mustafa.karabacak@selcuk.edu.tr ORCID: 0000-0002-8190-3513

A Study on the Rituals of Praying inside and outside of Ka'ba*

Mustafa Karabacak¹

Abstract

The Ka'ba is the first temple built on earth. The Ka'ba is also the qibla for prayer; For Hadj, it is the place around which circumambulation is done. The fact that the qibla is at the center of circumambulation in Hadj and 'Umra as in prayer, entering the Ka'ba and performing prayers there created a desire for Muslims to visit and worship there. Another reason is the belief that since the Ka'ba is the center for prayer, the reward to be obtained from the prayer performed inside the Ka'ba will be high. In this article, If the Prophet did not enter the Ka'ba, the narrations about when he entered and whether he prayed inside will be examined. Another issue to be examined in the article is that although the whole world was made a mosque for the Ummah of Muhammad, some narrations mention places where praying is prohibited. It is stated that one of the seven places where it is forbidden to pray is above the Ka'ba. Another subject to be examined in the study is the narrations that prohibit praying on the Ka'ba. The narrations in question will be evaluated in terms of hadith technique.

Keywords: Hadith, Ka'ba, Baytullah, Prayer, The Prophet.

Karabacak, Mustafa, "A study on the rituals of praying inside and outside of Ka'ba", Turkey Journal of Theological Studies, 7/2 (2023), 172-192.
<https://doi.org/10.32711/tiad.1230519>

Date of Submission	06.01.2023
Date of Acceptance	15.05.2023
Date of Publication	01.07.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Associate Professor, Selcuk University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadth, Konya, Turkey, mustafa.karabacak@selcuk.edu.tr ORCID: 0000-0002-8190-3513

Giriş / Introduction

Kâbe, yeryüzünde ilk mâbed olmasının yanında namaz ve hacla ilgili menâsikin yerine getirilmesi bakımından ayrı bir değere sahiptir. Kâbe aynı zamanda kible ve tavâfın merkezidir. Kâbe'nin bulunduğu yöne diğer bir ifade ile kible cihetine yönelmek namazın şartlarından olduğu gibi hac ve umrede de Kâbe'yi tavâf etmek menâsiktendir. Kiblenin namazda olduğu gibi hac ve umrede tavâfın merkezinde olması Kâbe'nin içine girilip orada namaz kılınmasının hükmü âlimler arasında bir tartışma konusudur.

Kâbe'nin içinde ve üzerinde namaz kılmakla ilgili doğrudan bir çalışma söz konusu değildir. Araştırmamızla ilgili en yakın çalışma Süleyman Dinçer tarafından yapılmış *Kur'an-ı Kerim'de Kâbe* adlı yüksek lisans çalışmasıdır.³ Yazar birinci bölümde Kâbe'nin etimoloji ve epistemolojisini, ikinci bölümde İslam'dan önce Kâbe ve fonksiyonlarını, üçüncü bölümde ise İslam sonrası Kâbe ve fonksiyonlarını incelemiştir. Yazar genel olarak Kâbe tarihinin yanında İslam öncesi ve sonrası Kâbe'nin fonksiyonlarını araştırmıştır. Tezde Kâbe'nin içinde ve üstünde namaz kılmakla ilgili bir konu söz konusu değildir. Bizim çalışmamızda ise Kâbe'nin tarihi ve orada namaz kılmanın fazileti değil spesifik bir konu olan ve rivayetlere yansıyan Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmadığı ve Kâbe'nin üzerinde namaz kılmayı yasaklayan rivayetler değerlendirilmiştir.

Şüphesiz namaz İslâm'ın temel ibadetlerinden olduğu gibi zaman ve mekân boyutuyla da doğrudan ilgilidir. Zaman boyutu yönünden Müslümanların namazlarını belirli vakitlerde kılmaları;⁴ mekân boyutu ile yeryüzünde ilk mâbed⁵ Kâbe cihetine doğru yönelmeleri Müslümanlardan istenmektedir.⁶

Muhammed Ümmetine yeryüzü meşhid kılınmış⁷ ve namaz vakti girdiğinde olduğu yerde namazını eda etmesi istenmiştir.⁸ Bazı rivayetlerde ise bu mutlak ifadenin bazı istisnaları belirtilmiştir. Namaz kılmanın istisna yapıldığı yerler çöplük, mezbahâne, kabirler, yol ortası, hamam, deve ağılları ve Beytullah'ın

³ Süleyman Dinçer, *Kur'an-ı Kerim'de Kâbe* (Tokat: Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴ *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 1993), en-Nisâ, 4/103.

⁵ Al-i İmrân 3/96.

⁶ el-Bakara, 2/144.

⁷ Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Salât", 119; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezid el-Ğazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (b.y.: Dâru 'İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabîyye, ts.), "Mesâcid", 4.

⁸ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buĥârî el-Buĥârî, *el-Câmi'u's-Şâhîh*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir (Beirut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "Teyemmüm" 1, "Salât", 56, "Cihâd", 122, "Ta'bir", 11, "İ'tisâm" 1; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401), "Mesâcid", 3, 5-8; Tirmizî, *es-Sünen*, "Siyer", 5; Ebû Abdırrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401), "Ğusl", 26, "Cihâd", 1.

çatısıdır.⁹ Rasûlüllah'ın namaz kılınmasını yasakladığı yerlerde Kâbe'nin üzeri dışındaki yerlerin ekserisinin temizlikle ilgili olduğu rivayetten anlaşılmaktadır.¹⁰

Kâbe'nin üzeri ile namaz kılmanın câiz olup olmadığı tartışılan yerlerden biri de Kâbe'nin içerisidir. Bu ihtilaf da Hz. Peygamber'in Kâbe'nin iç mekânında namaz kılıp kılmadığına dâir rivayetlerden kaynaklanmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içine girdiği fakat içeride namaz kılmadan çıktığına dâir rivayetlerin yanında namaz kıldığına işaret eden rivayetler de söz konusudur.

Bu meyanda öncelikle Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içine girip girmediği şayet girdi ise içeride namaz kılıp kılmadığı ile ilgili rivayetler incelenecektir.

1. Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içinde girip girmediği ile ilgili rivayetler

Abdullah b. Ebî Avf'ın rivayetine göre Rasûlüllah umresini yaptı. Beyt'i tavaf edip, Makam'ın arkasında iki rek'at namaz kıldı. Kâbe'nin içine de girmedi.¹¹ Rivayette bahsedilen umre Mekke'nin fethinden önce hicretin 7. senesinde yapılan kaza umresidir.¹² İbn Hacer'in (öl. 852/1449) belirttiği gibi ihtimal ki Hudeybiye Antlaşması'nda Kâbe'nin içine girme konusu şartlar arasında değildi. Kaza umresinde Rasûlüllah Kâbe'nin içine girmek isteseydi Mekke'de üç günden fazla kalmasına izin vermedikleri gibi buna da izin vermezlerdi.¹³

Ayrıca Buhârî şârihi Keşmîrî'nin (öl. 1933) belirttiği gibi Allah Rasûlü içinde putlar bulunması nedeniyle Kaza umresinde olduğu gibi Cirâne umresinde hatta Vedâ Haccı'nda da Kâbe'nin içine girmemiştir.¹⁴ İmam Nevevî'ye (öl. 676/1277) göre Mekke'nin fethine kadar bunu değiştirme imkânı da söz konusu değildi.¹⁵ Mekke fethedildiği gün (8/630), Hz. Peygamber Mekke'nin en üst tarafından şehre girmişti. Şehre girerken yanında Üsâme b. Zeyd, Bilâl-i Habeşî ve Kâbe'nin hizmetçilerinden Osman b. Talha da vardı. Hz. Peygamber, devesini mescidin önünde çöktürdü. Osman b. Talha'dan Câhiliye döneminde

⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, "Salât", 141; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "Mesâcid", 4.

¹⁰ Ebû İbrahim Muhammed b. İsmail el-Kaflânî eş-Şan'ânî, *Subulu's-Selâm* (b.y.: y.y., 1419/1998-1420/2000), 1/204; el-Huseyn b. Muhammed b. Sa'îd el-Lâ'î el-Huseyn b. Muhammed el-Mağribî, *el-Bedru't-Temâm Şerhu Buluğî'l-Merâm*, thk. 'Alî b. 'Abdullâh ez-Zeben (b.y.: Dâru Hicr, 1414/1994-1428/2007), 2/329.

¹¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Şâhih*, "Hac", 53; Müslim, *el-Câmiu's-Sahih*, "Hac", 397.

¹² Ebû Muhammed Maḥmûd b. Ahmed Bedruddîn el-'Aynî, *Umdu'tu'l-Kârî Şerhu Şâhihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 9/246; Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâleddin es-Süyûtî, *et-Teveşih şerhu'l-Câmi'is-Sahih*, thk. Ridvan Câmî' Ridvân (Riyad: Mektebetu'r-Ruşt, 1419/1998), 3/1269; Muhammed Hadîr b. Seyyid Abdullâh eş-Şinkitî, *Keversu'l-meânî'd-derârî fî keşfi habâyâ sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1415/1995), 13/214.

¹³ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l - bâri şerhu sahihi'l- Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 3/468; Muhammed Eşref b. Emir el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 5/250; Şinkitî, *Keversu'l-meânî*, 7/32; Muhammedu'l-Emîn b. Abdillâh el-Hererî, *el-Keveku'l-vehhâc fî şerhu Sahihü Müslim b. Haccâc* (Mekke: Dâru'l-Minhâc, 1430/2009), 14/411; Muhammed b. Ali el-Velevî, *el-Bahru'l-Muhîd es-Seccâc fî şerhu Sahihü'l-İmâmi Müslim b. el-Haccâc* (b.y.: Dâru İbrî'l-Cevzî, 1436), 24/194.

¹⁴ Muhammed Enver Şâh el-Keşmîrî, *Feydu'l-bâri alâ Sahihü'l-Buhârî*, thk. Muhammed Bedr Âlim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426), 3/218.

¹⁵ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1392/1972), 9/88.

sadece pazartesi ve perşembe günleri açılan¹⁶ Kâbe'nin anahtarını istedi. Osman b. Talha gidip anahtarı getirdi ve Kâbe'nin kapısını açtı.¹⁷ Ancak orada Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshâk ve Hz. Meryem'in¹⁸ sûret ve heykellerini gören Hz. Peygamber içeri girmedi ve öncelikli olarak sûret ve heykellerin yok edilmesini istedi. Söz konusu resimlerde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail, ellerinde fal oklarıyla tasvir edilmişlerdi. Bu manzarayı gören Allah Rasûlü « قَاتَلَهُمُ اللَّهُ، وَاللَّهُ إِنْ «¹⁹ «Allah bunu yapanları kahretsin! İbrahim ve İsmail hiçbir zaman fal oklarıyla şans aramadılar” buyurdu.¹⁹

Bu durumda Rasûlüllah'ın, Mekke'nin fethine kadar Kâbe'nin içine girme imkânı olmamıştır. Hicretten sonra ise dört defa Beytullah'a girdiği rivayet edilmekte beraber Mekke fethi günü haricindeki girişleri ihtilaflıdır.²⁰

Sonraki süreçlerde ise halkın ziyaret etmesi için Kâbe belirli zamanlarda açılmıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda bu uygulamadan da vazgeçilerek sadece Kâbe'nin yıkıldığı günlerde ve misafir olarak gelen devlet ve hükümet reislerinin ziyaretlerinde açılmaktadır.²¹

2. Rasûlüllah'ın Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmadığı meselesi

Hz. Peygamber'in Kâbe'nin iç mekânında namaz kıldığına dâir rivayetler olduğu gibi kılmadığıyla ilgili rivayetler de söz konusudur.

2.1. Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içinde namaz kıldığına delâlet eden rivayetler

Sâlim'in babası Abdullah b. Ömer'den rivayetine göre Allah Rasûlü'nün Kâbe'nin içinde namaz kıldığı belirtilmiştir: Sâlim, babası Abdullah b. Ömer'den şöyle aktarmaktadır: “Rasûlüllah, Üsâme b. Zeyd, Bilal ve Osman b. Talha; Kâbe'nin içine girerek kapıyı kapattılar. Rasûlüllah kapıyı açtığı zaman içeriye ilk giren bendim. İçerde Bilal ile karşılaştım ona “Rasûlüllah, Kâbe içerisinde namaz kıldı mı?” diye sordum. O da “Evet şu iki rüknü Yemâni veya sağ taraftaki iki sütun arasında namaz kıldı” cevabını verdi.²² Müslim'de (öl. 261/875) ise İbn Ömer'in karşılaştığı Bilâl veya Osman b. Talha olduğu belirtilmiştir.²³ İbn Mâce'nin (öl. 273/887) Abdurrahman b. İbrahim ed-Dîmaşkî> Ömer b. Abdulvâhid> Evzâ> Hassân b. Atıyye> Nâfi> İbn Ömer rivayetinde ise

¹⁶ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdulgâkî b. Yûsuf el-Mâlikî ez-Zurkânî, *Şerhuz-Zurkânî 'alâ'l-Mevâhibi'l-Ledunniye bi'l-Menhi'l-Muhammediyye* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996), 3/469.

¹⁷ Buḥârî, *el-Câmi 'u's-şahîh*, “Cihâd ve Siyer”, 127, “Meğâzî”, 77, 93.

¹⁸ Buḥârî, *el-Câmi 'u's-şahîh*, “Enbiyâ”, 8.

¹⁹ Buḥârî, *el-Câmi 'u's-şahîh*, “Hac”, 54, “Enbiya”, 8; Suleymân b. el-Eş'aş-es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), “Menâsik”, 92; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), 1/334, 365.

²⁰ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Kâbe (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/21.

²¹ Sadettin Ünal, “Kâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/21.

²² Buḥârî, *el-Câmi 'u's-şahîh*, “Hac”, 51; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Hac”, 393; Nesâî, *es-Sünen*, “Mesâcid”, 5.

²³ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Hac”, 394.

Rasûlüllah ile Kâbe'nin içine giren Bilâl ve Osman b. Şeybe'dir²⁴ ve bu olay Mekke'nin fethi günü olmuştur.²⁵ İbn Hibbân (öl. 354/965) *es-Sahîh*'inde hadisi aynı senetle rivayet etmiş ve buna göre Rasûlüllah ile Kâbe'nin içine girenin Osman b. Talhâ'dır. Söz konusu eseri tahkik eden Şuayb el-Arnaûd (öl. 2016), rivayetin isnadında bir tahrif olduğunu, Rasûlüllah ile Kâbe'nin içine girenim Osman b. Şeybe değil Osman b. Talhâ olduğunu belirtmektedir.²⁶ İbn Ömer'in Amr b. Dînâr> İbn Ömer> Bilâl rivayetinde Rasûlüllah'ın (Kâbe'nin dışında değil) Kâbe'nin içinde «*فِي حَوْفِ الْكَعْبَةِ*» namaz kıldığı ifadesi geçmektedir.²⁷

İbn Ömer'in başka bir rivayetinde Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içinde namaz kıldığı yerle ilgili Hz. Bilâl'in aktarımında biraz daha ayrıntı söz konusudur: "İki direği soluna, bir direği sağına, üç direk de arkasına aldı, sonra da namaz kıldı; cevabını verdi. O zamanda Beytullah altı direk üzerine idi."²⁸ Nâfî'nin İbn Ömer'den bir başka rivayetinde "Rasûlüllah'ın kaç rek'at namaz kıldığını Hz. Bilâl'e sormayı unuttum" ifadesi vardır.²⁹ Nâfî'nin aktardığına göre İbn Ömer Kâbe'ye girmek isteyip girdiğinde, mukabil tarafa doğru yürür Kâbe kapısı sırtına gelecek şekilde ilerlerdi. İlerlerken nihayet önündeki duvarla kendi arasında üç zirâ'ya yakın bir uzaklık kalınca, Bilâl'in "Rasûlüllah burada namaz kıldı" diye haber verip gösterdiği yeri kastederek, orada namaz kılardı. Dolayısıyla bir kimse Beyt'in istediği herhangi bir yerinde namaz kılmasında bir sakınca yoktur.³⁰

Rasûlüllah, Hz. Âişe'nin Kâbe'nin içinde namaz kılma isteğine olumsuz cevap vermemiş ve bunun yerine Kâbe'den sayılan Hicr'e kadar götürüp orada namaz kılabileceğini belirtmiştir.³¹

2.2. Kâbe'nin içinde namaz kılmadığına dâir rivayetler

Mekke'nin fethinde Kâbe'deki heykeller ortadan kaldırıldıktan sonra yanındakilerle birlikte Kâbe'nin içine giren Hz. Peygamber, belirli bir müddet içeride kaldı. İçeride Beytullah'ın bütün köşelerinde dua etti fakat namaz kılmadan dışarı çıktı.³² İbn Abbâs bazı rivayetlerde bu bilgileri Üsâme b. Zeyd'den aktarmakta ve Rasûlüllah'ın namazı Kâbe'nin karşısında kıldığını aktarmaktadır.³³ İbn Abbâs'ın Taberânî (öl. 360/971) rivayetine göre Rasûlüllah,

²⁴ İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, "Menâsik", 79.

²⁵ İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, "Menâsik", 79.

²⁶ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *es-Şahîh*, thk. Şu'ayb el-'Arnaûd (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408/1988), 7/477-478 (No. 3202).

²⁷ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Hac", 394; Tirmizî, *es-Sünen*, "Hac", 46.

²⁸ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Hac", 388, 396.

²⁹ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Hac", 389-392; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Menâsik", 92; İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, "Menâsik", 79..

³⁰ Buḥârî, *el-Câmi u'ş-Şahîh*, "Hac", 52.

³¹ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Menâsik", 93; Tirmizî, *es-Sünen*, "Hac", 48.

³² Buḥârî, *el-Câmi u'ş-Şahîh*, "Salât", 30, "Menâsiku'l-hac", 54, 130, 133.

³³ Nesâî, *es-Sünen*, "Menâsiku'l-hac", 133.

Kâbe'ye girdi, köşelerinde tekbir getirdi ve dua etti. Sonra da namazı Makâm-ı İbrahim'de kıldı.³⁴

Hız. Peygamber'in beraberinde Kâbe'nin içine girenlerden biri olan Üsâme b. Zeyd içeride gördüklerini şöyle anlatmaktadır: "Hz. Peygamber içeri girince oturdu. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra tekbir getirdi. Kelime-i tevhidi okudu. Sonra öne doğru eğildi, göğsünü yanağını ve iki elini Kâbe'nin duvarına dayadı. Sonra tekbir getirdi, kelime-i tevhidi okudu ve dua etti. Bunu Kâbe'nin bütün köşelerinde yaptı. Sonra dışarı çıktı. Kâbe'nin kapısında iken yüzünü ona dönerek "İşte kible! İşte kible!" buyurdu."³⁵

Bu meyanda Rasûlüllah, namazı Kâbe'nin içinde değil dışında yani Makâm-ı İbrahim'de kılmıştır.

2.3. Rivayetlerin değerlendirilmesi

İbn Ömer'in Hz. Bilâl'den aktardığına göre Allah Rasûlü Kâbe'nin içinde namaz kılmış fakat İbn Abbâs'ın Üsâme b. Zeyd'den nakline göre ise kılmamıştır. Abdurrahman es-Süheyli (öl. 581/1185) *er-Ravdü'l-ünüf* adlı eserinde "İbn Abbâs ve İbn Ömer rivayetlerinin her ikisinin de *sahih* olduğunu belirtmektedir.³⁶ İbn Ömer rivayeti bir olayı isbât ederken İbn Abbâs rivayeti nefyetmektedir. Böyle durumlarda da bir şeyin varlığını isbât nefyedene tercih edilir. Zira isbât nefye mukaddemdir ki bu aynı zamanda Cumhurun görüşüdür.³⁷

Süheyli, "sallâ" fiilini "namaz kıldı" değil de "dua etti" anlamına yorumlamanın bir değer ifade etmediğini çünkü bazı rivayetlerde "iki rek'at namaz kıldı" ifadesinin geçtiğini belirtmektedir.³⁸ Bu meyanda iki rivayetin tek bir olaydan bahsetmediğidir. Bu durum Dârekutnî'nin (öl. 385/995) el-Hüseyin b. İsmail> İsa b. Ebî Harb es-Saffâr> Yahyâ b. Ebî Bukeyr> Abdulğaffâr b. el-Kâsım> Habîb b. Ebî Sâbit> Saîd b. Cübeyr> Abdullah b. Abbâs isnadıyla gelen rivayetinden anlaşılmaktadır: "Allah Rasûlü Kâbe'ye girdi, iki direk arasında iki rek'at namaz kıldı. Sonra Kâbe'den çıkıp Kâbe kapısıyla Haceru'l-Esved arasında iki rek'at namaz kıldı ve "İşte bu kible" dedi. Daha sonra Kâbe'ye bir defa daha girdi orada ayakta dua etti, çıktı ve namaz kılmadı."³⁹ İbn Abbâs'ın rivayetinden

³⁴ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdulmecit es-Selefi (Kahire: Hamdî b. Abdulmecit es-Selefi, ts.), 11/143 (No. 11301).

³⁵ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Hac", 395; Nesâî, *es-Sünen*, "Menâsiku'l-hac", 132.

³⁶ Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullâh b. Ahmed es-Süheyli, *er-Ravd'ul-Unf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye*, thk. 'Umar 'Abdusselâm es-Selâmî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1421/2000), 7/233; Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf ez-Zeylâi, *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 1418), 2/321; Kâmil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1982), 2/339.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-Tilmisânî, *Miftâhu'l-vusûl ilâ binâi'l-fürû' ale'l-usûl*, thk. Muhammed Ali Firkûs (Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 1419/1998), 644; Ebu'l-Hüseyin Ali b. Halef İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1423/2003), 4/282; Süheyli, *er-Ravd'ul-Unf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye*, 7/233.

³⁸ Süheyli, *er-Ravd'ul-Unf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye*, 7/233; Zeylâi, *Nasbu'r-râye*, 2/321.

³⁹ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sunenu'd-Dârekutnî* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2004), 2/394 (No. 1749).

anlaşıldığına göre Allah Rasûlü, Vedâ Haccı'nda, Kurban Bayramı günü geldi Kâbe'ye girdi namaz kılmadı. Fakat bir gün sonra geldiğinde ise Kâbe'ye girdi ve namaz kıldı.⁴⁰ Bu durumda Allah Rasûlü'nün Kâbe'ye farklı zamanlarda iki defa girdiği anlaşılmaktadır. Taberânî'nin İkrime> İbn Abbâs tarîkine göre Allah Rasûlü, Vedâ Haccı'nda Kâbe'ye girmedi fakat Mekke'nin fethi günü girdi. Çıkınca da iki veya dört rek'at namaz ikâme etti. İki rek'atı Haceru'l-Esved ile Kâbe kapısı arasında kıldı.⁴¹ Bu rivayetten de Allah Rasûlü'nün Mekke'nin fethi günü Kâbe'ye girdiği içeride değil dışarda namaz kıldığı, Vedâ Haccı'nda da Kâbe'ye girmediği anlaşılmaktadır. İbn Hıbbân (öl. 354/965) ise İbn Ömer ve İbn Abbâs rivayetlerinin bir teâruz oluşturmadığını belirtmekte ve şöyle demektedir: İbn Ömer rivayeti Mekke'nin fethi gününden bahsetmektedir. Bu durumda Allah Rasûlü, putlardan temizlendikten sonra Kâbe'nin içinde namaz kılmıştır. İbn Abbâs rivayetine göre ise Allah Rasûlü, Vedâ Haccı'nda Kâbe'nin içine girmiş fakat namaz kılmamıştır.⁴² İbn Abbâs rivayetinin Mekke'nin fethinden bahsettiği çok açıktır. Bu durum rivayetdeki Rasûlüllah'ın "Allah bunları yapanları kahreylesin! İbrahim ve İsmail asla fal oklarıyla şans aramadılar"⁴³ ifadesinden anlaşılmaktadır. Allah Rasûlü'nün Kâbe'nin içinde namaz kıldığına dair Ömer b. Hattâb,⁴⁴ Câbir b. Abdillâh⁴⁵ ve Kâbe'nin içine girenlerden Osman b. Talha⁴⁶ ve Bilal'den⁴⁷ de rivayetler söz konusudur. Tahâvî (öl. 321/933) ayrıca Mekke'nin fethi günü Rasûlüllah'ın Kâbe'nin içinde namaz kıldığına dair Şeybe b. Osman ve Osman b. Talha rivayetlerinin olduğunu belirtmektedir.⁴⁸

Nevevî'ye göre hadis ulemâsı İbn Ömer rivayetiyle amel edilmesi konusunda ittifak etmişlerdir. Zira söz konusu bu rivayet bir hüküm ispat etmektedir. Aynı zamanda bunda hüküm ziyâdeliği söz konusudur. Dolayısıyla onu tercih etmek gerekir. Bu durumda Allah Rasûlü Kâbe'ye girip kapıyı kapattıkları vakit her biri dua ile meşgul olmuş, Üsâme, Hz. Peygamber'i Kâbe'nin her tarafında dua ederken görmüş; sonra kendisi de Kâbe'nin başka bir tarafında dua etmiştir. Dolayısıyla Üsâme Hz. Peygamber'in uzağında bulunduğundan aynı zamanda da kendisi de ibadetle meşguliyeti sebebiyle onun namaz kıldığını görmemiştir. Zira Rasûlüllah'ın namazı hafifti. Bilâl ise Allah Rasûlü'nün yakınında

⁴⁰ Suheyli, *er-Ravd'ul-Unf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye*, 7/233; Zeylâi, *Nasbu'r-râye*, 2/321

⁴¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 11/303 (No. 11808).

⁴² Miras, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tercid-i Sarih Tercemesi*, 6/113.

⁴³ Buğârî, *el-Câmi'u's-Şahîh*, "Hac", 54, "Enbiya", 8; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Menâsik", 92; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/334, 365.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Menâsik", 92..

⁴⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zehrâ en-Neccâr vdğr. (Medine: Alemlu'l-Kütüb, 1414/1994), 1/391 (No. 2295).

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/410; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Kitabu'l-Musannefi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad; Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 2/231; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzi- Ahmed b. Ferid el-Mezidî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 2/227 (No. 716).

⁴⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 1/199 (No. 635).

⁴⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/391 (No. 2295).

bulduğundan onun namaz kıldığını görmüştür. Bu sebeple Üsâme tahminde bulunarak onun namaz kılmadığını ifade etmiştir. Fakat Bilâl Rasûlüllah'ı namaz kılarken görmüş ve gördüğünü de haber vermiştir.⁴⁹ Üsâme'nin Hz. Peygamber'i namaz kılarken görmemesinde bir başka etken Kâbe kapısının kapalı olması sebebiyle içerde loş bir ışığın olmasıdır.⁵⁰

3. Hicr'de namaz

Hicr, Kâbe'nin batı tarafındaki Rûkn-i Şâmî ile Rûkn-i Irakî arasındaki yarım duvarla çevrilen yarım dâire şeklindeki yerdir. Mekkeliler, miladi 605 yılında Kâbe'yi tamir esnasında maddî imkânsızlık nedeniyle burasını Kâbe'den olduğu halde dışarıda bıraktılar ve bir işaret olsun diye de taşla çevirdiler.⁵¹ İbn Abbâs'ın beyanına göre Câhiliye dönemindeki bazı uygulamalardan dolayı oraya Hatîm denmesi uygun bulunmamıştır.⁵² Hz. Âişe'nin rivayetine göre Hz. İbrahim'in attığı temel bu bölgeyi de içine alması nedeniyle Allah Rasûlü burayı Kâbe'ye katmak istemiştir.⁵³ Rivayetlerin bazılarında Rasûlüllah'ın bu yerden Kâbe'ye beş arşın, diğer bazılarında altı arşın, bir rivayette yedi arşına yakın bir miktar katmak istediği bildirilmektedir.⁵⁴ Bu konuda söz konusu mekân ne kadarının Kâbe'den sayılacağı konusunda ihtilaf vardır.

Nevevî'nin beyanına göre ise Hacer-i Esved'den sonra gelen kısımdan altı arşın miktârındaki yer ittifâkla Kâbe'den sayılır. Fazlası hakkında ihtilaf vardır. Bu ihtilaf tavafa da yansımıştır. Bir kimse Beyt-i Şerîf'i altı arşından fazla uzaktan tavaf etse âlimlerden bu hususta iki kavil vardır. Birinci kavle göre bu tavaf caizdir. Delili sadedinde bulunduğumuz hadislerin zâhirleridir. Horasanlı âlimlerden birçokları bu kavli tercih etmişlerdir. İkinci kavle göre Hicr'in içinden veya ihâta duvarından tavaf caiz değildir. Bu meyanda tavaf, Hicr'in içinden değil; dışından yapılır. Sahih olan kavil de budur. İmam Şafîi'den (öl. 204/820) nassan rivayet edilen kavil bu olduğu gibi Iraklı âlimlerin cumhuru katiyetle buna kâil olmuş; Ashâb-ı Kiramın cumhuru da bunu tercih etmişlerdir. Ebû Hanîfe'den (öl. 150/767) başka bütün Müslüman âlimleri buna kâildirler. Ebû Hanîfe ise Hicr'in içinden tavaf eden bir kimse Mekke'de kalırsa tavafını iade eder. Yeniden tavaf etmeden Mekke'den ayrılırsa kurban keser ve yaptığı

⁴⁹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*, 9/82-83; Ahmet Dâvûdoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Yayınları, 1980), 7/53-54.

⁵⁰ Kemal Sandıkçı - Koçak Muhsin, *Câmiu'l-Usûl Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2008), 5/50.

⁵¹ Fuat Günel, "Hicr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/455.

⁵² İbn Abbas, Hicr'e Hatîm denmemesi gerektiğini şöyle ifade etmektedir: "Kim Beyt'i tavaf edecekse, Hicr'in dışından tavaf etsin. Oraya Hatîm demeyin. Zira Câhiliyede herhangi bir kimse yemin ederdi de (yemin akdine işaret olmak üzere) oraya kamçısını, ayakkabısını veya da yayını atardı. Buḥârî, *el-Câmi'u's-Şaḥîh*, "Menâkibu'l-Ensâr", 27.

⁵³ Buḥârî, *el-Câmi'u's-Şaḥîh*, "Hac", 42, "Temennî", 9; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Hac", 405-406. Rivayetlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Karabacak, *Hanımlardan Hz. Peygamber'e Sorular* (İstanbul: Özgü Yayınları, 2015), 65-66.

⁵⁴ Bu konuda rivayet ve tartışmalar için bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l - bârî*, 3/443; Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, thk. 'İşâmuddîn eş-Şabâbitî (Mısır: Dâru'l-ḥadis, 1413/1993), 5/53-54.

tavafı kendisine kâfi gelir, demiştir.⁵⁵

Tavafta bu tartışmayla beraber rivayetlerden anlaşıldığına göre Rasûlüllah, Hicr'de namaz kılmıştır. İdrîs el-Evdî'nin babasından rivayetine göre Allah Rasûlü Hicr'de namaz kılmış ve namaz kılarken de Ömer b. Hattâb elinde kılıçla beklemiştir.⁵⁶ Ayrıca Rasûlüllah'ın Kâbe'nin içine girmeyi tavsiye eden rivayetler de söz konusudur. Onlardan birinde Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Kâbe'ye giren kimse günahları bağışlanmış olarak çıkar."⁵⁷

Nesâî'nin (öl. 303/915) Hz. Âişe'den rivayetine göre kendisi "Ey Allah'ın Rasûlü! Hicr'e girebilir miyim?" şeklindeki talebine "Elbette Hicr'e gir, çünkü orası Kâbe'den bir parçadır" buyurmuştur.⁵⁸ Başka bir rivayette o, Rasûlüllah'a Hicr'de namaz kılma isteğini şöyle ifade etmiştir: Kâbe'nin içine girmeyi ve orada namaz kılmayı çokça arzuldum. Rasûlüllah elimden tutarak beni Hicr denilen yere kadar götürdü ve şöyle buyurdu: "Kâbe'ye girmek istiyorsan Hicr'de namaz kıl çünkü orası Kâbe'den bir parçadır. Kavmin, Kâbe'yi yaparken malzeme eksikliğinden dolayı Hicr'i Beytullah'tan ayırdılar ve ayrı bir mekân haline getirdiler."⁵⁹ Rivayette Hz. Âişe kendisi için artık Kâbe'nin içinde namaz kılmakla Hicr'de namaz kılmanın bir farkının olmadığını belirtmektedir.⁶⁰

Bu meyanda rivayetlerden anlaşıldığına göre Hicr, Kâbe'den sayılmaktadır. Allah Rasûlü de kendisi Hicr'de namaz kılmış ve Kâbe'nin içinde namaz kılmak isteyenlere de Hicr'de namaz kılmalarını tavsiye etmiştir.

4. Kâbe'nin üzerinde namaz

Rivayetlerde namaz kılmanın yasaklandığı bazı yerler söz konusudur. Bu yerlerden biri de Kâbe'nin üstüdür. Bu anlamda Kâbe'nin üzerinde namaz kılınmasını yasaklayan iki rivayet söz konusudur. Bunlardan birisi Abdullah b. Ömer'den diğeri ise Ömer b. Hattâb'dandır. Her ikisinde Rasûlüllah'ın namaz kılmayı nehyettiği yerler yedi olarak belirtilmiş bunlardan biri de Kâbe'nin üzeridir.

Rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Rasûlüllah Ümmetini yedi yerde namaz kılmaktan nehyetti: Çöplüklerde, mezbahalarda, kabristanlarda, yolların ortasında, hamamlarda, deve yataklarında ve Kâbe'nin damı üzerinde.⁶¹

⁵⁵ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim, 9/91*; Dâvûdoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, 7/64*.

⁵⁶ İbn Şebbe Ebû Zeyd Ömer, *Târîhu'l-Medîne li'bnî Şebbe*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Cidde, 1399), 1/300; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsbâhânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabâtu'l-esfiyâ* (Mısır: es-Seâde, 1394/1974), 7/166.

⁵⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 11/177 (No. 11414); Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûz Abdurrahman Zeynüllah vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009), 11/374 (No: 5205).

⁵⁸ Nesâî, *es-Sünen*, "Hac", 129.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Menâsik", 93; Tirmizî, *es-Sünen*, "Hac", 48..

⁶⁰ Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muḥammed Fu'âd 'Abdulbâkî (Beyrut: y.y., 1406/1985), "Hac", 105.

⁶¹ Tirmizî, *es-Sünen*, "Salât", 141; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "Mesâcid", 4.

Söz konusu hadisi Tirmizî (öl. 279/892) ve İbn Mâce (öl. 273/887) rivayet etmişlerdir. İsnadda Yahyâ b. Eyyûb> Yezîd b. Cebîra> Dâvûd b. el-Husayn> Nâfi'> İbn Ömer ortak râvilerdir. Tirmizî söz konusu rivayet hakkında "Bu konuda Ebû Mersed Kennâz b. Husayn, Câbir b. Abdillâh ve Enes b. Mâlik'ten de hadis rivâyet edilmiştir. İbn Ömer hadisinin senedi bu şekilde pek sağlam değildir. Hadisin râvilerinden Zeyd b. Cebîra hafızası yönünden tenkid edilmiştir."⁶² demektedir. İbn Abdülber en-Nemerî (öl. 463/1071), isnaddaki Ebû Cebîra Zeyd b. Cebîra hakkında âlimlerin zayıflığı konusunda ittifak ettiklerini ifade etmiştir.⁶³ Söz konusu râvinin Buhârî (öl. 256/870) ve İbn Hibbân *munkeru'l-hadis* olduğunu belirtmektedirler.⁶⁴ Ayrıca İbn Hibbân *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ved-duafâ' ve'l-metrûkîn* adlı kitabında rivayetlerinin atılmayı hak ettiğini ifade etmiştir.⁶⁵ İslâmî ilimlerin farklı alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Hanbelî âlim Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (öl. 597/1201) ise Zeyd b. Cebîra hakkında Yahya b. Maîn (öl. 233/848) *lâ şey'*; Ebû Hâtim er-Râzî (öl. 277/890) *munkeru'l-hadis cidden metrûkü'l-hadis*; Nesâî *metrûkü'l-hadis*; Dârekutnî *daifu'l-hadis* dediğini aktarmaktadır.⁶⁶

Benzer bir hadis Ebû Sâlih> Leys> Nâfi'> Abdullâh b. Ömer> Ömer b. el-Hattâb tarikiyle İbn Mâce tarafından tahriç edilmiştir.⁶⁷ Bu senedde kâtibu'l-Leys Ebû Sâlih Abdullâh b. Sâlih sebebiyle zayıftır.⁶⁸ Çünkü hakkında Nesâî *leyse bi sika*⁶⁹, İbn Hibbân *munkeru'l-hadis cidden*⁷⁰ olarak vasıflandırmaktadır.

Tirmizî'ye göre Leys b. Sa'd hadisi Abdullâh b. Ömer el-Ömerî'den, Nâfi'den, Abdullâh b. Ömer ve Ömer b. el-Hattâb yoluyla benzer şekilde mervidir. Dâvûd'un Nâfi'> Abdullâh b. Ömer yoluyla rivâyet ettiği hadis Leys b. Sa'd'ın rivayetinden daha sahihtir. Abdullâh b. Ömer el-Ömerî, bazı hadisçiler tarafından hafızası yönüyle tenkide uğramıştır. Tenkit edenlerden biri de Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dır.⁷¹

Bu meydana Kâbe'nin üzerinde namaz kılmayı yasaklayan rivayetlerin zayıf

⁶² Tirmizî, *es-Sunen*, "Salât", 141.

⁶³ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Bekr el-Bûsîrî, *Misbâhu'z-züccâce fi zevâidi İbn Mâce*, thk. Muhammed el-Muntakî el-Kişnevî (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403), 1/95; Zeylâi, *Nasbu'r-râye*, 2/323.

⁶⁴ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. Heyet (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, ts.), 3/390; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Maḥmûd İbrahim Zâyed (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976), 1/309-310.

⁶⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, 1/310.

⁶⁶ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. 'Abdullâh el-Kâfî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1985), 1/304.

⁶⁷ İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, "Mesâcid", 4.

⁶⁸ Bûsîrî, *Misbâhu'z-züccâce*, 1/95; Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed Bedruddîn el-'Aynî, *Nuḥabu'l-Efkâr fi Tenkîhi Mebânî'l-Aḥbâr fi Şerḥi Me'âni'l-Âşâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (b.y.: y.y., 1429/2008), 6/135.

⁶⁹ Ebû 'Abdurrahmân Aḥmed b. Şu'ayb el-Ḥorâsânî en-Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Maḥmûd İbrahim Zâyed (Halep: y.y., 1396/1976), 63; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, 2/128.; Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Aḥmed b. 'Osmân ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'* (Kahire: Dâru'l-Ḥadis, 1427/2006), 10/413.

⁷⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, 2/40.

⁷¹ Tirmizî, *es-Sunen*, "Salât", 141.

olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre metin tenkidi bakımından da Kâbe'nin üzerinde namaz kılmanın sorun teşkil etmemesi gerektiğidir. Rivayetteki yasağı İbnu'l- Esîr el-Cezerî (öl. 606/1210) Kâbe'nin üzerinde namaz kılındığında namaz kılanın karşısında Kâbe'nin bir duvarının olmamasına⁷² bağlasa da bunun isabetli olmadığı bir hakikattir. Zira Kâbe'nin kible oluşunda esas olan, yapının üzerine oturduğu mekândır; bu sebeple de Beytullâh'ın fevkinde farz ve/veya nâfile namaz kılmak câizdir. Fakat bu durum Hanefilerin dediği gibi Kâbe'nin yüceliğine bir saygısızlık olarak değerlendirilir⁷³ zira Kâbe'yi şerefli kılan Allah Teâlâ'dır⁷⁴ ve bir sebebe mebni olmaksızın üzerine çıkmak onun ta'zimini ihlaldır.⁷⁵

Bu konuda sahih rivayet yeryüzünün mescid ve temizleyici kılındığı rivayetidir.⁷⁶ Tirmizî "Bütün yeryüzü bana mescid ve temizleyici kılındı"⁷⁷ rivayetinin Abdullah b. Amr, Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullah, İbn Abbâs, Huzeyfe, Enes b. Mâlik, Ebû Ümâme, Ebû Zerr'den rivayet edildiğini belirtmektedir. Bundan istisna edilen ise bir rivayette kabirler ve hamamlar olduğu belirtilmiştir.⁷⁸ Zira hamamlarda namazın yasaklanması temizlikle ilgilidir. Hatta kabirlerde namazın yasaklanmasının da bu sebebe mebni olduğu söylenmiştir. Zira bazı cahil kişiler kabirleri sütre yaparak kabrin yanına ihtiyacını giderebilirler.⁷⁹ Ayrıca kabirler namaz kılma mahalleri değildir.⁸⁰ Allah Rasûlü "Evlerinizde de namaz kılın oraları kabirlere çevirmeyin" buyurmaktadır.⁸¹ Bu durumda esas olan kabirlerde namaz kılmayı mutad hale getirmemektir. Sahâbe ve tâbiînden bazılarının kabristan da namaz kıldıklarına dâir rivayetler söz konusudur.⁸² Hz. Ömer, Enes b. Mâlik'i kabrin yanında namaz kılariken görünce kendisini uyarılmış fakat kendisinden kıldığı namazı iade etmesini istememiştir.⁸³ Buhârî, söz konusu rivayeti, kabrin yanında namaz kılmanın mekruh olduğuna delil sadedinde vermektedir. Kabristanda namaz

⁷² Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Eşîr, *Câmi' u'l-Uşûl*, thk. 'Abdulkâdir el-Arnaût (b.y.: Dâru'l-Hulvânî, 1389/1969-1392/1972), 5/471.

⁷³ Yaşaroğlu, "Kâbe", 24/22.

⁷⁴ Bedruddîn el-'Aynî, *Nuhabu'l-Efkâr fi Tenkîhi Mebânî'l-Ahbâr fi Şerhi Me'ânî'l-Âsâr*, 6/134.

⁷⁵ Zeynuddîn Muhammed 'Abdirraûf b. Tâcu'l-Ârifîn el-Haddâdî el-Munâvî, *et-Teyssîr bi Şerhi'l-Câmi'i's-Şağîr* (Riyad: Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfi'î, 1408/1988), 2/53.

⁷⁶ Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhîh*, "Teyemmüm" 1, "Salât", 56, "Cihâd", 122, "Ta'bir", 11, "İ'tisâm" 1; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Mesâcid", 3, 5-8; Tirmizî, *es-Sünen*, "Siyer", 5; Nesâî, *es-Sünen*, "Gusl", 26, "Cihâd", 1.

⁷⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, "Salât", 119.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Salât", 2; Tirmizî, *es-Sünen*, "Salât", 119; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "Mesâcid", 4.

⁷⁹ Muhammed b. Aħmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-Seraħsî, *el-Mebsût*, thk. Ħalîl Muħyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Fıkr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1421/2000), 1/206.

⁸⁰ Ebû İbraħîm Muhammed b. İsmail el-Kahlânî eş-Şan'ânî, *et-Tenvîru Şerhu'l-Câmi'i's-Şağîr*, thk. Muhammed İshâk Muhammed İbraħîm (Riyad: Mektebetu Dâru'l-İslâm, 1432/2011), 11/93.

⁸¹ Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhîh*, "Salât", 52, "Teheccüd", 37; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 208-209; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Salât", 198, 199, "Vitr", 11; Tirmizî, *es-Sünen*, "Salât", 213; Nesâî, *es-Sünen*, "Kiyâmu'l-leyl", 1; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "İkâmetü's-salât", 186.

⁸² Ebû Ħafş 'Omer b. 'Alî b. Aħmed el-Mısrî İbnu'l-Mulakķın, *et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmi'i's-Şâhîh* (Dımaşk: y.y., 1429/2008), 5/496.

⁸³ Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhîh*, "Salât", 48.

kılmanın fikhî hükmü Dârimi'ye (öl. 255(869) sorulunca o, 'namaz, kabrin üzerinde kılınmamışsa câiz' olduğunu belirtmektedir.⁸⁴ İslâm âlimlerine göre namaz kılınan mekânın Müslüman kabri olması ile müşrik kabri olması arasında bir fark söz konusu değildir.⁸⁵

5. Rivayetlerin mezhebi görüşlere yansımaları

Namazı, Kâbe'nin her cephesine doğru kılmak caizdir. Rasûlullah'ın "İşte kible budur" sözü üzerine Ebû Süleyman el-Hattâbî (öl. 388/998) şunları söylemiştir: "Bunun anlamı kible meselesinde Beytullâh'a karşı dönmek kesinlik kazanmıştır. Binâenaleyh daha önce Beytülma'dis'e dönülüp de sonradan nesh edildiği gibi bugünden sonra artık bu durum bir daha nesh edilemez. Artık namazlarınızda ebediyyen ona doğru yönelin demektir. Ayrıca bu ifadeyle Allah Rasûlü, ashabına, imam olan kişinin namaz kıldırırken nereye durmasının sünnet olduğunu beyan etmek istemiş olsa da bir ihtimâldir. İmam, Kâbe'nin söz konusu köşelerine ve etrafına değil, doğrudan cephesine karşı duracaktır. Dolayısıyla namaz, Kâbe'nin her tarafında câiz olmakla beraber sünnete uygun olan vecih budur."⁸⁶ Nevevî burada üçüncü bir mânâ ihtimâlinde bahsetmiştir. Ona göre hadisin manası "Kible, bütün harem yahut Mekke veya Kâbe'nin etrafındaki mescid değil, bizzat Kâbe'dir" demektir.⁸⁷ Hindistanlı Muhammed es-Sindî'ye (öl. 1138/1726) göre ise Rasûlullah'ın "İşte kible budur" ifadesiyle işaret edilen Kâbe veya onun cihetidir. Bu takdirde kible, Mekke'de ve Mescid-i Haram'da olanlar için Kâbe; uzakta olanlar için ise Kâbe cihetidir.⁸⁸

Nevevî'nin beyânına göre Kâbe'nin içinde bir duvarına yahut kapalı olan kapısına karşı dönerek namaz kılmanın câiz olup olmayacağına ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ebû Hanife, Sevrî (öl. 161/778), İmam Şafîî, İmam Ahmed (öl. 241/855) ve cumhûru ulemâyâ göre Kâbe'nin iç mekânında farz ve nâfile namaz kılmak câizdir. İmam Mâlik (öl. 179/795) nâfile namazın mutlak surette câiz olacağına, fakat farz namazlarla vitir namazı, sabah namazının iki rek'at sünneti ve tavaftan sonra kılınan iki rek'at namazın kılınmayacağına kâil olmuştur. Muhammed et-Taberî (öl. 310/923), Mâlikîler'den Esbağ (öl. 225/840) ve Zâhiriler'den bazıları Kâbe'nin içinde farz veya nâfile hiçbir namazın kılınmayacağını söylemişlerdir. Kadî İyâz (öl. 544/1149) bu kavli İbn Abbâs'tan da rivayet etmiştir. Cumhurun delili Bilâl hadisidir. Bu durumda nâfile namaz

⁸⁴ Ebû Muhammed 'Abdullah b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *Sunenu'd-Dârimî*, thk. Huseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî (b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000), "Salât", 111.

⁸⁵ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed İbn 'Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd li mâ fi'l-Muva'tta' mine'l-Me'ânî ve'l-Esânîd*, thk. Muştâfâ b. 'Ahmed el-'Alevî, Muhammed 'Abdulkebir el-Bekrî (Mağrib: Vezâratu 'Umumi'l-Evkâf ve's-Su'ûni'l-İslâmiyye, 1387/1967), 5/230.

⁸⁶ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *A'lâmü'l-hadîs fi şerhi Şahîbi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdîrrahman Âli Suûd (Beyrut: İhyâu Tûrasi'l-İslâmiyye, 1409/1988), 1/380; Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*, 9/87; Dâvûdoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 7/55.

⁸⁷ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*, 9/87; Velevî, *el-Bahru'l-Muhîd*, 24/190; Dâvûdoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 7/55.

⁸⁸ Velevî, *el-Bahru'l-muhîd*, 24/190.

sahih olunca farz da sahihtir.⁸⁹

Tirmîzî'nin aktardığına göre pek çok âlim Kâbe iç mekânında namaz kılma konusunda bir sakınca görmemektedirler. Bu konuda İmam Mâlik şöyle demektedir: Kâbe'nin dâhilinde nâfile namaz kılmakta bir mahzur yoktur fakat Kâbe içerisinde farz namaz kılmayı hoş bulmuyorum. İmam Şâfiî de der ki: Kâbe'nin iç mekânında farz namaz kılmakta da bir sakınca yoktur. Zira abdest ve kible konusunda farz namazlarla nâfile namazların durumu aynıdır.⁹⁰

Bu durumda daha önce bahsedilen rivayetlerden Rasûlullah'ın Mekke fethi günü Kâbe'nin içine girdiği, namaz kıldığı fakat daha sonraki süreçte Kâbe'nin içine girmediği anlaşılmaktadır. Bu da onun ümmetine zorluk vermek istememesi şeklinde yorumlanmıştır. Bu durum Hz. Âişe'nin aktardığı Allah Rasûlü'nün şu ifadesinden de anlaşılmaktadır: Rasûlullah Kâbe'ye girdikten sonra Hz. Âişe'ye, "Kâbe'ye girdim ancak nedamet duydum. Şayet yaptığım işi geri getirebilme imkânım olsaydı içerisine girmezdim. Zira ümmetime meşakkat vermekten korkuyorum" demiştir.⁹¹ Tahâvî'nin İbn Abbas'tan rivayette Rasûlullah'ın ifadesinde "Biz Kâbe'yi tavaf etmekle emrolunduk içine girmekle değil" ilavesi de vardır.⁹² Rivayete Tirmizî *hasen sahih* demiştir. İlgili rivayetten Rasûlullah'ın Kâbe'nin içine girmenin haccın menâsikinden kabul edilmesi endişesiyle bu ifadeyi kullandığı anlaşılmaktadır.⁹³

Abdullah b. Ömer «وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَخِجُ كَثِيرًا وَلَا يَدْخُلُ» birçok defa haccetmiş fakat Kâbe'nin içine girmemiştir.⁹⁴ Abdullah b. Abbâs da «دخول الكعبة ليس من نسككم» "Kâbe'nin içine girmek menâsiklerden değildir" demiştir.⁹⁵ Bu anlamda Kâbe'nin içine girmek haccın menâsikinden değildir. Çünkü Allah Rasûlü umre yaptığında Kâbe'nin içine girmemiştir. Bu durumda kim Kâbe'nin içine girerse güzel bir davranış yapmış olur. Kim de girmezse ona da bir sorumluluk yoktur.⁹⁶ Bu meyanda *وُتْسَحَبُ الدَّخُولُ فِيهَا إِنْ تَسَّرَ بَدُونَ الرَّشْوَةِ* izdihama sebep olmayacaksa Kâbe'nin içine girmek müstehaptır⁹⁷ ve girerken de ayakkabı ve mest ile değil, yalın ayakla girilmelidir.⁹⁸

Kâbe'nin üzerinde namaz kılmayı yasaklayan her iki rivayetin sened yönüyle zayıf olduğudur. Kâbe'nin üzerinde namaz kılmakla ilgili mezhep imamlarının

⁸⁹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*, 9/83; Dâvûdoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 7/54.

⁹⁰ Tirmizî, *es-Sunen*, "Hac", 46.

⁹¹ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Menâsik", 95; Tirmizî, *es-Sunen*, "Hac", 45; İbn Mâce, *Sumenu İbn Mâce*, "Menâsik", 79.

⁹² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/389 (No. 2279). Benzer ifadeler Âişe rivayetinde de söz konusudur. Ebû 'Abdullah Muḥammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, thk. Muḥammed 'Abdulḳâdir 'Atâ (Beyrut: y.y., 1410/1990), 2/136.

⁹³ Yaşaroğlu, "Kâbe", 24/21.

⁹⁴ Buḥârî, *el-Câmi 'u-ş-şahîh*, "Hac", 53 (ta'lik olarak).

⁹⁵ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 4/282.

⁹⁶ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 4/282.

⁹⁷ Keşmîrî, *Feydu'l-bârî*, 3/218.

⁹⁸ Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi*, 2/338.

kanaatleri ise şöyledir: Hanefiler Kâbe'nin üzerinde namaz kılmak câizdir fakat bu durum Kâbe'nin onuruna bir saygısızlık olduğundan orada namaz kılmayı mekruh olarak değerlendirmişlerdir. Şâfiîler farz ve nâfile namazın câiz olduğunu söylerken Hanbelîler nâfilenin câiz fakat farz namazların Bakara sûresi 150. âyetini delil göstererek câiz olmadığını belirtmişlerdir. Mâlikîler de aynı âyeti delil getirerek Kâbe'nin üzerinde namazın câiz olmadığına kâil olmuşlardır.⁹⁹

Bu meyanda Kâbe'nin üzerinde namaz kılmayı yasaklayan rivayetler zayıftır ve mezhep imamları da genel itibariyle bunda bir mahsur görmemişlerdir. Söz konusu rivayetlerde namaz kılmanın yasak olduğu yerlerin daha önce de ifade edildiği gibi genellikle temizlikle ilgili olduğudur. Temiz olmayan yerlerde de namazın câiz olmayacağıdır. Kâbe'nin üzerinde namaz kılmak ise mezhep imamlarının kanaatlerinden de anlaşıldığı üzere genel olarak câiz olmakla birlikte uygun bulmayanların endişesi söz konusu âyetten de hareketle saygıyla ilgilidir. Zira insanların yüzlerini döndüğü bir yere örtüsünü değiştirmek, ezan okumak gibi geçerli bir mazeret olmaksızın üzerine çıkıp oturmak, namaz kılmak uygun değildir.

Sonuç

Namaz, İslâm'ın temel ibadetlerinden biridir. Zaman ve mekân boyutuyla doğrudan ilgilidir. Müslümanlara yeryüzü meşit kılınmış ve namazlarında yeryüzünün neresinde olurlarsa olsunlar Kâbe'ye doğru yönelmeleri emredilmektedir. Bununla birlikte Kâbe'nin içinde namaz kılınıp kılınmama meselesi rivayetlerden kaynaklanan tartışmalara neden olmuştur.

Hz. Peygamber'in Kâbe'nin iç mekânında namaz kıldığına dâir rivayetlerin yanında sadece dua ile yetindiği ile ilgili rivayetler de söz konusudur. İbn Ömer rivayeti Hz. Peygamber'in Kâbe'nin iç mekânında namaz kıldığını haber verirken İbn Abbâs rivayetine göre dua ile yetinmiştir. Hadis tekniği bakımından her iki rivayet de sahihtir. Fakat hadis âlimleri İbn Ömer rivayetinin ma'mulun bih olduğunu belirtmişler ve rivayetiyle amel hususunda mütefiktirler. Zira İbn Ömer rivayeti bir hüküm ispat etmektedir. Aynı zamanda bunda hüküm ziyâdeliği söz konusudur. Dolayısıyla onu tercih etmek gerekir.

Rivayetlerden Rasûlüllah'ın Mekke fethi günü Kâbe'nin içine girdiği, namaz kıldığı fakat daha sonraki süreçte Kâbe'nin içine girmediği anlaşılmaktadır. Bir rivayette de Hz. Peygamber Kâbe'nin içine girdiğinden pişmanlığı söz konusudur. Kâbe'nin içinde namaz kılma isteğini bildiren Hz. Âişe'ye de bunun yerine Kâbe'den sayılan Hicr'de kılmasını tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in bu tavsiye ve uygulamaları onun ümmetine zorluk vermek istememesi şeklinde

⁹⁹ Vehbe b. Mustafâ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-akîdeti ve's-şerâti ve'l-menhecî* (Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1418), 2/26.

yorumlanmıştır. Sonraki süreçte de sahâbenin ileri gelenleri başta olmak üzere âlimler, umrelerinde Kâbe'nin içine girmemişlerdir. Zira Kâbe'nin içine girmek haccın veya umrenin menâsikinden değildir. Bu durumda Kâbe'nin içine girmek izdihama sebep olmayacaksa müstehapdır.

Yeryüzü Muhammed Ümmetine mescid kılınmasına rağmen bazı rivayetlerde istisna edilen yerlerin olduğu görülmüştür. Bu istisna edilen yerler İbn Ömer ve babası Ömer b. el-Hattâb'dan rivayetlerinde yedi olarak belirtilmiştir. Buna göre namaz kılmanın yasaklandığı yerlerden biri de Kâbe'nin üzeridir. Her iki rivayetin isnadında zayıf râvilerin bulunması nedeniyle eleştirilmiştir. Bu konuda sahih rivayet yeryüzünün temiz ve mescid kılındığı rivayettir ki söz konusu rivayetin bir tarafında namaz kılınmasının yasak olduğu yerler belirtilirken Kâbe'nin üzeri sayılmamıştır.

Bu durumda Kâbe'nin üzerinde namaz kılma ile ilgili rivayetler hadis tekniği bakımından zayıftır. Söz konusu rivayetlerde sayılan namaz kılmanın yasaklandığı yerlerin genel itibariyle temizlikle ilgili olduğu görülmektedir. Temiz olmayan yerlerde de namazın câiz olmayacağıdır. Aynı rivayetlerde sayılan Kâbe'nin üzerinde namaz kılmak ise mezhep imamlarının kanaatlerinden de anlaşıldığı üzere genel olarak câizdir. Bu da onların rivayetle amel etmediklerini göstermektedir. Kâbe'nin üzerinde namaz kılmayı uygun bulmayanların endişesi söz konusu âyetten de hareketle saygıyla ilgilidir. Zira insanların yüzlerini döndüğü, saygı duyduğu bir yere/bir değere saygısızlık anlamında yorumlanabilecek sözlü veya eylemsel bir harekette bulunmak uygun değildir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1982.

Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emir el-. *Avnu'l-Ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1415.

Bedruddîn el-'Aynî, Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed. *Nuḥabu'l-Efkâr fi Tenkîhi Mebânî'l-Aḥbâr fi Şerhi Me'ânî'l-Âsâr*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 19 Cilt. b.y.: y.y., 1429/2008.

Bedruddîn el-'Aynî, Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed. *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Şahîhi'l-Buḥârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Mahfûz Abdurrahman Zeynüllah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988.

Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buḥârî el-. *el-Câmi'u's-Şahîh*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buḥârî el-. *et-Târîḫü'l-Kebîr*. thk. Heyet. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, ts.

Bûsîrî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Bekr el-. *Misbâhu'z-züccâce fi zevâidi İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Muntakî el-Kişnevî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 2. Basım, 1403.

Dârekuṭnî, Ebü'l-Ḥasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Sunenu'd-Dârekuṭnî*. 5 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2004.

Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-. *Sunenu'd-Dârimî*. thk. Ḥuseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muḡnî, 1412/2000.

Dâvûdoğlu, Ahmet. *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*. 12 Cilt. İstanbul: Sönmez Yayınları, 1980.

Diñçer, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim'de Kâbe*. Tokat: Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muḥammed Muḥyiddîn 'Abdulḥamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, ts.

Günel, Fuat. "Hicr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-. *A'lâmü'l-hadîs fi şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*. thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdîrrahman Âli Suûd. 4 Cilt. Beyrut: İhyâu Tûrasi'l-İslâmiyye, 1409.

Hererî, Muhammedu'l-Emîn b. Abdillâh el-. *el-Kevekebu'l-vehhâc fi şerhu Sahîhu Müslim b. Haccâc*. 26 Cilt. Mekke: Dâru'l-Minhâc, 1430.

Ḥuseyn b. Muḥammed el-Mağribî, el-Ḥuseyn b. Muḥammed b. Sa'îd el-Lâ'î el-. *el-Bedru't-Temâm Şerhu Buluği'l-Merâm*. thk. 'Alî b. 'Abdullâh ez-Zeben. 10 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1414/1994-1428/2007.

İsbâhânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-. *Hilyetu'l-evliyâ ve tabâtu'l-esfiyâ*. 10 Cilt. Mısır: es-Seâde, 1394.

İbn Battâl, Ebu'l-Hüseyn Ali b. Halef. *Şerhu Sahîhu'l-Buḥârî*. thk. Ebû Temâm Yasir b. İbrahim. 10 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2. Basım, 1423.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed. *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*. thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî- Ahmed b. Ferid el-Mezîdî. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Kitabu'l-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad; Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Fethu'l - bârî şerhu sahîhi'l-Buḥârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Ḥibbân, Ebû Ḥâtim Muḥammed b. Ḥibbân el-Bustî. *el-Mecrûḥîn mine'l-Muḥaddîşîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*. thk. Maḥmûd İbrahim Zâyed. 3 Cilt. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976.

İbn Ḥibbân, Ebû Ḥâtim Muḥammed b. Ḥibbân el-Bustî. *es-Şahîḥ*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 18 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408/1988.

İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Yezîd el-Ḳazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru 'İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabîyye, ts.

İbn Sa'd, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Ṭabaḳâtu'l-Kubrâ*. thk. Muḥammed 'Abdulḳâdir 'Aṭâ. 8 Cilt. Beyrut: y.y., 1410/1990.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer. *Târihu'l-Medîne li'bni Şebbe*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. 4 Cilt. Cidde, 1399.

İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muḥammed. *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvaṭṭa' mine'l-Me'ânî ve'l-'Esânîd*. thk. Muştafâ b. 'Aḥmed el-'Alevî, Muḥammed 'Abdulkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vezâratu 'Umumi'l-Evkâf ve'-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1387/1967.

İbnu'l-Esîr, Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muḥammed el-Cezerî. *Câmi'u'l-Uşûl*. thk. 'Abdulḳâdir el-Arnaûṭ. 12 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hulvânî, 1389/1969-1392/1972.

İbnu'l-Mulaḳḳın, Ebû Ḥafş 'Omer b. 'Alî b. Aḥmed el-Mışrî. *et-Tavḏîḥ li Şerḥi'l-Câmi'i'-Ş-Şahîḥ*. Dimaşk: y.y., 1429/2008.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muḥammed el-Bağdâdî. *eḏ-Ḍu'afâ' ve'l-Metrûkûn*. thk. 'Abdullâh el-Ḳâḏî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1406/1985.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh el-. *Feydu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Bedr Âlim. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426.

Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvaṭṭa'*. thk. Muḥammed Fu'âd 'Abdulbâkî. Beyrut: y.y., 1406/1985.

Miras, Kâmil. *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi*. 12 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1982.

Munâvî, Zeynuddîn Muḥammed 'Abdirraûf b. Tâcu'l-'Ârifîn el-Ḥaddâdî el-. *et-Teyşîr bi Şerḥi'l-Câmi'i'-Ş-Şağîr*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfi'î, 1408/1988.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401.

Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb en-. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1401.

Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Ĥorâsânî en-. *ed-Đu'afâ' ve'l-Metrûkûn*. thk. Maĥmûd İbrahim Zâyed. Halep: y.y., 1396/1976.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muĥyiddîn Yaĥyâ b. Şeref en-. *Şerĥu'n-Nevevî 'alâ Muslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İĥyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392/1972.

Sandıkçı - Koçak, Kemal, Muhsin. *Câmiu'l-Usûl Tercüme ve Şerhi*. 19 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2008.

Şan'ânî, Ebû İbrahim Muĥammed b. İsmail el-Kaĥlânî eş-. *et-Tenvîru Şerĥu'l-Câmi'i's-Şaĥîr*. thk. Muĥammed İshâk Muĥammed İbrâhîm. 11 Cilt. Riyad: Mektebetu Dâru'l-İslâm, 1432/2011.

Şan'ânî, Ebû İbrahim Muĥammed b. İsmail el-Kaĥlânî eş-. *Subulu's-Selâm*. 2 Cilt. b.y.: y.y., 1419/1998-1420/2000.

Seraĥsî, Muĥammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-. *el-Mebsûţ*. thk. Ĥalîl Muĥyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr lî't-Ĥabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1421/2000.

Suheyli, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahman b. 'Abdullâh b. Ahmed es-. *er-Ravđ'ul-Unf fi Şerĥi's-Sîreti'n-Nebeviyye*. thk. 'Umar 'Abdusselâm es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İĥyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1421/2000.

Süiyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâleddin es-. *et-Tevsiĥ şerĥu'l-Câmi's-Sahîh*. thk. Rıdvan Câmi' Rıdvân. 9 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşt, 1419.

Şevkânî, Muĥammed b. 'Alî b. Muĥammed el-Yemenî eş-. *Neylu'l-Evâır*. thk. 'İşâmuddîn eş-Şabâbiţî. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Ĥadîs, 1413/1993.

Şinkîti, Muhammed Hadır b. Seyyid Abdullah eş-. *Keveseru'l-meânî'd-derârî fi keşfi habâyâ sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1415.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdî b. Abdulmecit es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Hamdî b. Abdulmecit es-Selefi, 2. Basım, ts.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-. *Şerĥu Meâni'l-Âsâr*. thk. Muhammed Zehrâ en-Neccâr vdğr. 5 Cilt. Medine: Alemu'l-Kütüb, 1414.

Tilmisânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-. *Miftâhu'l-vusûl ilâ binâi'l-fürû' ale'l-usûl*. thk. Muhammed Ali Firkûs. Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 1419.

Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ et-. *es-Sunen*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.

Ünal, Sadettin. "Kâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/14-21. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Velevî, Muhammed b. Ali el-. *el-Bahru'l-muhîd es-Seccâc fî şerhi Sahîhi'l-İmâmi Müslim b. el-Haccâc*. 45 Cilt. b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 1436.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Kâbe (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Zehabî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ĥadîs, 1427/2006.

Zeylâî, Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf ez-. *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 1418.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafâ ez-. *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menheci*. 30 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2. Basım, 1418.

Zurkânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdulbâkî b. Yûsuf el-Mâlikî ez-. *Şerhuz-Zurkânî 'alâ'l-Mevâhibi'l-Ledunniye bi'l-Menhi'l-Muhammediyye*. 12 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996.